

БОЛГАРІСТИКА — наука про мову, літературу, історію та культуру **болгар**. Основи зарубіж. Б. закладені серб. лінгвістом В. Караджичем, який 1822 підготував до С.-Петербур. порівнял. словників (1787–88) додаток з коротким нарисом про **болгарську мову** і зразками нар. пісень з Розлоз. повіту. Рос. дослідник Ю. Венелін 1829 надрукував пр. «Древние и нынешние болгаре в политическом, историческом и религиозном их отношении к россиянам», а 1834 підготував рукопис «Грамматики нынешнего болгарского наречия», в якому вперше в іноз. Б. дав систем. опис болгар. мови. Після 1835 поряд із вивченням пам'яток старослов'ян. (давньоболгар.) мови в Росії та Україні почалося викладання живих слов'ян. мов. Із відкриттям 1865 Новорос. університету в Одесі курс болгар. мови вів В. Григорович, який ще 1848 висловив свої спостереження про болгар. мову, її осн. діалектну диференціацію, представив розгорнутий опис стародав. рукописів у кн. «Очерк научного путешествия по Европейской Турции». Цього ж року виходить дослідження П. Білярського «О среднеболгарском вокализме по Патриаршему списку летописи», 1865 на честь 1000-літ. ювілею слов'ян. першовчителів — «Кирило-Мефодієвська збірка» О. Гільфердінга. Серед славистич. публікацій — проблемна стаття О. Бодяньського про давнє свідчення того, що церковно-книжна мова є слов'яно-болгарською (1843), підручники О. Брандта «Болгарская хрестоматия» (1889; 1892), «Болгарский язык: Лекции» (1894), «Краткая фонетика и морфология болгарского языка: Лекции» (1901); виходить друком (у випусках) перший науковий «Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати» (1889) А. Дювернуа. На основі вивчення пд.-слов'ян. пам'яток він видав ґрунтовну працю з істор. граматики «Образ звуковых и формальных особенностей болгарского языка» (1893), а також хрестоматію «Болгарские народные говоры» (1910); опублікував

численні розвідки з кирило-мефодіїв. проблематики. До серед. 20 ст. осн. навч. розробками з практич. вивчення болгар. мови були посібники Р. Брандта «Болгарская хрестоматия» (1892), «Болгарский язык: Лекции...» (1894), В. Щепкіна «Болгарский язык» (1909). Автор «Введения в сравнительную грамматику славянских языков» (1914) О. Селищев написав низку праць з болгар. і македон. діалектології та етнографії, зокрема «Славянское население в Албании» (1931; перевид. у Болгарії 1981); розглянув болгар.-албан. міжмовні зв'язки, специфіку пізніших запозичень з болгар. мови, слов'ян. (болгар.) топонімію в цьому регіоні Балкан («К изучению старопечатных болгарских книг», 1923; «Полог и его болгарское население», 1929; «Диалектологическое значение македонской топонимии», 1933). Дослідження зі славістики проф. Київ. університету Т. Флоринського («Лекции по славянскому языкознанию», ч. 1–2, 1895–97), М. Груньського («Лекции по древнецерковнославянскому языку», 1914), Г. Ільїнського («Славянские этимологии», 1908–29; «Праславянская грамматика», 1916), І. Огієнка («Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність: Істор.-літ. монографія», т. 1–2), праці проф. Львів університету І. Свенцицького (ст. «Етапи формування болгарської, сербської і української мов», 1955; «Формування болгарської літературної мови (863–1762)», 1957) сприяли розвитку Б. в Україні. Видатний укр. мовознавець Л. Булаховський у своїх статтях «К болгарскому ударению» (1921), «Падение синтетического склонения в болгарском языке» (1922), «Вступ до нариса літературної болгарської мови» (1928), «Ударение старокрымского болгарского говора» (1955), «Болгарский язык как источник реконструкции древнейшей славянской акцентологической системы» (1958–60) розробляє актуал. питання Б. Його «Введение в языкознание» (ч. 2, Москва, 1953) видано болгар. мовою (1956) як підручник для пед. інститутів.

З Україною пов'яз. початок наук. діяльності славіста **С. Бернштейна** (1934–38 — завідувач кафедри болгар. мови Одес. університету). Продовжуючи традиції М. Державіна, автора ґрунтов. дослідж. «Болгарские колонии в России» (т. 1–2, 1914–15), С. Бернштейн розробляв нові напрями в дослідженні мови нащадків болгар. переселенців («Болгарские говоры в Украине — Ольшанский район», 1939). С. Бернштейн написав підручник з болгар. мови (1948), який дав можливість чіткіше визначати хронологію розвитку болгар. мови на шляху до аналіт. будови.

У післявоєн. час поряд із фронтал. вивченням переселен болгар. говірок на території України й Молдови значне місце посідає описове дослідж. граматики

болгар. мови О. Чешко, О. Захаревич, Є. Дьоміної, М. Рожновської (авторів колектив. праці «Основные вопросы болгарского языка», 1995), Ю. Маслова («Очерк болгарской грамматики», 1956). В «Грамматике болгарского языка» (1981; видана болгар. мовою у Софії 1982) уперше представлено систем. наук. опис грамат. структури пд.-слов'ян. мови.

У 2-й пол. 20 ст. здійснено проблемні розробки періодизації історії болгар. мови у працях С. Бернштейна, Ю. Маслова, Є. Дьоміної. Видано монографію Г. Венедиктова «Из истории современного болгарского литературного языка» (1981). Низку оригінал. розробок з фонет. особливостей болгар. говірок надрукувала Т. Попова, автор дослідження «Глагольное словоизменение в болгарском языке: Морфологический аспект» (1975). Знач. внеском у розробку питань структури болгар. речення стали праці М. Рожновської «Синтаксис прилагательного в болгарском языке» (1970), О. Захаревич, В. Крилової, О. Гур'євої. 1988 у Києві видано зб. наук. праць «Українсько-болгарські культурні взаємини ХХ ст.», де висвітлено широке коло питань розвитку і взаємодії літ.-худож. процесів в обох країнах, пошуки нац. самобутності культури, методики вивчення фольклору (Н. Шумада), маловідомі сторінки болгар.-укр. літ. та мист. зв'язків (Х. Дудевський, В. Захаржевська, Л. Барабан, Д. Степовик), міжмовні зв'язки на матеріалі укр. та болгар. говірок (П. Гриценко, І. Стоянов). 1917 в Одесі відбулася наук. конф. з питань рос.-укр.-болгарських істор.-філол. взаємин; 1981 у Львові — конф., присвяч. 1300-літтю Болгар. держави, матеріали якої опубл. у зб. «Советская болгаристика. Итоги и перспективы» (Москва, 1983).

Проблемам балканослов'ян. ареалу, питанням генет. та ареал. зв'язків у лексиці та граматиці слов'ян., а також болгар. діалектів присвяч. праці білорус. дослідників Г. Цихуна, Б. Нормана. Системність лексич. семантики методом асоціатив. лінгвістики досліджує А. Калюта, особливості функціонування деяких частин мови — В. Карпов. У 1976–87 відбулося п'ять білорус.-болгар. симпозиумів. Славісти країн Європи дедалі частіше обирають болгар. мову об'єктом своїх досліджень. Інтерес до її грамат. структури невід'ємний від її розгляду в колі інших слов'ян. (особливо пд.-слов'ян.) мов, у її відношенні до пам'яток кирило-мефодіїв. доби, специфіки її функціонування в балкан. мовному ареалі. Як окрема галузь славістич. досліджень Б. оформлюється поступово шляхом розв'язання низки проблем статусу, типології, генезису болгар. мови. Ф. Міклошич дотримується погляду про близькість словен. та давньо-болгар. мов. На основі вивчення болгар.-македон. говірок в околицях Солуня (Греція) В. Облак дійшов висновку, що саме діалектні риси цього регіону лягли в основу першої писем. мови слов'ян («Mazedonische Studien», 1896).

Після публікації праці А. Лєскіна «Старобългарска граматика» (Софія, 1981) у болгар. мовознавстві

закріпився термін «давньоболгарська (староболгарська) мова».

Широкий діапазон питань славістики і Б. охоплює наук. діяльність В. Ягича: видання писем. пам'яток давньої та середньо-болгар. доби, аналіз їх лексич. та мовних особливостей та ін. В. Ягич дотримується точки зору про болгар. походження мови Кирила і Мефодія, окреслюючи ареал її виникнення «областю між Солунем і Цариградом, південніше від Ахир Челебі» («Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache», 1913).

Центрами Б. і славістики в Німеччині є університети у Берліні, Лейпцизі, Галле. Серед нім. дослідників, які вивчають проблеми Б., — Г. Вейганд, І. Шік, Х. Вальтер, Е. Баєр, Д. Ендлер, В. Фідлер, Р. Рімшайдер та ін. Журнал «Zeitschrift für Slawistik» систематично друкує дослідження з Б.

Серед румун. славістів, які досліджують питання Б., — Б. Хаждеу, А. Одобеску, М. Емнеску, М. Штефанеску, Й. Богдан. Засновано каф. славістики в університетах Бухареста (1891), Ясс (1905), Клужа-Напоки (1919). П. Канчел вивчав слов'ян.-румун. взаємовідносини, Й. Попович - фонет.-експерим. особливості болгар. мови, Е. Петрович — давньо-болгар. мовні зв'язки, слов'яно-болгар. топонімію на тер. Румунії. Староболгаристика представлена в працях Г. Михайли, М. Думітреску, Л. Джамо-Діакониці, Е. Лінци.

Початок болгаристич. досліджень в Угорщині пов'язаний з діяльністю О. Ашбота (Будапешт. університет), праці якого з проблематики слов'ян. запозичень в угор. мові розробляються на основі ономастики та писем. давньоболгар. пам'яток. Іншомовні елементи в лексиці давньоболгар. мови досліджував А. Молнар, мову слов'ян. пам'яток — А. Холош, І. Тот, слов'ян. запозичення в угор. мові — І. Кнежа. У польс. Б. і славістиці визнач. фігурою є Ф. Славський, який опубл. наук. розвідки з Б., зокрема «Gramatika języka bułgarskiego» (Warszawa, 1954; 1962), «Bułgarie. Dziej i pismienictwo w zarysie» (Kraków, 1947), «Początki piśmiennictwa starobułgarskiego» («Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego», 1970, Кн. 17), «Podręczny słownik bułgarsko-polski» (1963).

У монографії Є. Русека «Deklinacja i użycie przypadków w Tródmie Chłudowa. Studium nad rozwojem analityzmu w języku bułgarskim» (Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964) досліджується Хлудів тріод (пам'ятка 13 ст.) як джерело історії болгар. мови. Результатом дослідж. учених Болгарії і Польщі є пр. «Българско-полска съпоставителна граматика» (1988–95, т. 1–6).

Розвиток Б. у Франції пов'яз. з іменами Л. Дозона, Л. Леже, Л. Больо, А. Мазона, А. Ваяна, А. Мейє, Р. Бернар, Ж. Фойє. 1921 у Парижі відкрито Інститут славіст. досліджень, де видавався ж. «Revue des études slaves». 1932 у Школі сх. мов в Парижі відкрито каф. болгар. мови. Викладання болгар. мови запроваджується також в університетах Ліона (1957), Клермон-Ферана (1960),

Страсбурга (1963).

Викладання болгар. мови в Чехії починається від 1849, проте інтерес до пд. слов'ян та болгар. мови виник ще в середньовічну добу, коли з'явилися перші стислі публікації Я. Благослава, Т. Пешіна, В. Роса (15–17 ст.), згодом — описи глаголич. та кирилич. письма. Й. Добровський, автор першої наук. граматики давньоболгар. мови, розглядав болгар. мову як діалект іллірійської, потім дійшов висновку, що вона є давньослов'янською за походженням. Вагомий внесок в Б. мають праці П. Шафарика, який диференціював болгар. мову як слов'янську, визначив її зв'язок з давньоболгар., провів описання кирилич. пам'яток, супроводжуючи його ґрунтов. філол. аналізом. Розвитку чеської Б. сприяв курс лекцій з порівнял. граматики слов'ян. мов Ф. Челаковського, проф. Вроцлав. університету. У статті про болгар. мову до «Riegrův slovník naučný» (1860) М. Хатала пише про давньоболгар. діалектну основу писем. пам'яток «кириличної мови», визначає деякі зміни в середньоболгар. добу. Серед ін. чеських славістів, які зробили вагомий внесок у розвиток Б., — К. Іречек, Я. Гебауер, Л. Нідерле, А. Фрінта, Я. Станіслав, Й. Пата, Б. Хавранек. 1928 в Карловому університеті створ. Слов'ян. інститут, в університеті Брно — каф. слов'ян. філології. Важл. значення мають дослідж. перших слов'ян. перекладів, впливів оригінал. текстів візантій. хронік до 16 ст., розгляд діяльності давніших книжних (літ.) шкіл у Болгарії. Авторами публікацій зі староболгар. проблематики є Й. Вайс, Р. Вечерка, Я. Бауєр, а також Й. Курц та З. Хауптова (під керівництвом яких здійснено видання пр. «Slovník jazyka staroslověnského», Praha, 1958–97); відома своїми дослідженнями зі старослов'ян. мови та балкан. лексич. елементів у зх.-слов'ян. мовах З. Хауптова, ред. вид. «Etymologický slovník jazyka staroslověnského» (Praha, 1989–97). Б. розширює темат. коло досліджень: праці З. Куфнерової присвяч. зістав. аналізу болгар. та чес. граматик, С. Хержмана — теорії літ. мови, спостереженню над процесами становлення болгар. та румун., болгар., чес. та словац. літ. мов, Л. Ухліржової — розгляду окремих питань болгар. та чес. синтаксису, С. Блахової — мові давніх слов'ян. пам'яток, З. Урбана, Д. Хронкової, К. Мари, М. Бубнової — питанням чес.-болгар. перекладу. 1998 відбувся 1-й чес.-болгар. симпозиум «Антропологія діалога. Співзвучність та непорозуміння між чехами та болгарками».

1964 у Братислав. університеті відкрито каф. славістики та індоевропеїстики, при якій функціонує каф. болгар. філології (кер. Ш. Ондруш). Практичне викладання болгар. мови починається від 1923. Я. Станіслав одним з перших вів теор. курс болгар. мови, сполучаючи наук. діяльність переважно в галузі староболгаристики («Datív absolútny v starej cirkevnej slovančine» // «Byzantinoslavica», 1933–34, № 5; «Slavianska liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo» // «Historický zborník», 1940–41, № 1–2). Про-

блематикою перекладів болгар. поезії на словац. мову займався Я. Кошка. М. Одран розглядав етимологію деяких болгар. слів та їхніх відповідників у слов'ян. мовах, вплив словац. ідіому на мову болгар. які мешкають у Словаччині. Проблеми ономастики, слов'ян. лексикології та лексикографії висвітлено у працях В. Бланара. Він займався також впливом болгар. мови на мову словаків та чехів у Болгарії. 1977 у Софії та Братиславі опубл. «Bulharsko-slovenský slovník». Одна з узагальнюючих праць останнього часу - укладена М. Добриковою збірка «Slovensko-bulgarské jazykové a literárne vzťahy» (Bratislava, 1998).

Перші публікації амер. учених з Б. присвячені давньоболгар. мові (В. Зелс, Т. Лайтнер, М. Гелл). Від 1958 працями Х. Клаґстада, присвяч. розгляду фонем. кореляції і статусу палаталізов. приголосних у розмов. болгар. мові та говірках, починаються дослідження синхрон. напрямку. Згодом виходить і перша болгаристична монографія — праця Г. Аронсона «Bulgarian Inflectional Morphophonology» (1968), опубл. 1974 у перекладі на рос. мову. Болгар. мову в балкан. контексті розглядає К. Казазис (1965). Х. Бірнбаум — автор публікацій із заг.-слов'ян. та кирило-мефодіїв. проблематики, теорії балкан. мовного союзу.

Спіл. зусиллями учених підготовлено й видано в Софії «Българистични изследвания: Българо-скандинавски симпозиум 24–30 септ. 1979» (1981).

Публікації япон. учених Д. Сато, С. Хасіяма, С. Мацумура, Т. Маріясу, Т. Ямамато, Б. Обунаї присвячені кирило-мефодіїв. проблематиці, графіці глаголич. абетки, вихідний склад якої топологічно споріднений з грец. літерами, написано підручники зі старослов'ян. мови (С. Кімура, Т. Огава).

Болгар. мову вивчають студенти Велінгтон. університету (Нова Зеландія) на каф. російської мови.

У Болгарії створено Раду з іноз. Б., що випускає інформ. бюлетень «Българистика / Bulgarica». Під час проведення Роженського собору (серпень 2002) відбулася дискусія про сучас. стан зарубіж. Б.

Рекомендована література

1. Кравчук Р. В. З історії слов'янського мовознавства: Видатні славісти-мовознавці. К., 1961 Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды: Библиогр. слов. Минск, 1976–78. Т. 1–3;
2. Младенов С. История на българския език. София, 1979;
3. Бъчваров Я. Принос към историята на българистиката в Карловия университет // Език и литература. 1984. № 1;
4. Його ж. Българистичен симпозиум в Прага // Съпоставително езикознание. 1987. № 1;
5. Езиковедската българистика в Чехословакия. София, 1987;
6. Мурдаров В. Виена и началото на българската

- езикословна наука. София, 1988;
7. E. A. Scatton. Bibliography of Bulgarian linguistics in the United States // Съпоставителнь езикознание. 1991. № 5;
8. Минкова Л. Век и половина славистика във Виенския университет // Български език и литература. 2000. № 5.
- I. A. Стоянов*

Бібліографічний опис:

Болгаристика / I. A. Стоянов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-36708>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).